

Tegen beter weten in

De Dominantieparadox

Tegen beter weten in

De Dominantieparadox

Hoe dezelfde eigenschappen die een soort naar de top drijven, ook haar ondergang versnellen, en hoe datzelfde mechanisme, stap voor stap, ook in onszelf draait.

Kristof Van Opstal

Schrijver: Kristof Van Opstal
Coverontwerp: Kristof Van Opstal
ISBN: 9789403911601
© Kristof Van Opstal

Inhoud

Proloog.....	1
Deel I — Het patroon vóór ons.....	3
Hoofdstuk 1 — De vallende boom.....	4
Hoofdstuk 2 — De zuurstofcatastrofe.....	9
Hoofdstuk 3 — Het leven vindt altijd een weg (om zichzelf te beëindigen).....	14
Deel II — Het zingevende dier.....	18
Hoofdstuk 4 — Geesten in de struiken.....	19
Hoofdstuk 5 — De gelukkige speer.....	23
Hoofdstuk 6 — De eerste professionals.....	28
Deel III — Macht vindt zijn vorm.....	33
Hoofdstuk 7 — Twee functies, één dorp.....	34
Hoofdstuk 8 — Het kip-en-ei probleem.....	38
Hoofdstuk 9 — De graanschuur en het paleis.....	43
Hoofdstuk 10 — De erfenisfuik.....	48
Deel IV — De institutie verslindt zichzelf.....	53
Hoofdstuk 11 — Tempel versus paleis.....	54
Hoofdstuk 12 — De drievoudige controle.....	59
Hoofdstuk 13 — De profeet die wint.....	64
Hoofdstuk 14 — Wat de mystici wisten.....	68
Hoofdstuk 15 — De varkensstal.....	73
Deel V — Het selectiemechanisme.....	80
Hoofdstuk 16 — De verkeerde eigenschappen winnen.....	81
Hoofdstuk 17 — De narratieve overname.....	87
Deel VI — De versnelling.....	93
Hoofdstuk 18 — Negen miljard.....	94
Hoofdstuk 19 — De ratel gaat niet terug.....	99
Deel VII — Het uitzicht van buiten.....	104
Hoofdstuk 20 — Waar is iedereen?.....	105
Hoofdstuk 21 — Als het vóór ons ligt.....	109
Hoofdstuk 22 — De eerste soort die het weet.....	112
Epiloog.....	116
Bronnen en inspiratie.....	118

Deel I — Het patroon vóór ons.....	119
Deel II — Het zingevende dier.....	120
Deel III — Macht vindt zijn vorm.....	122
Deel IV — De institutie verslindt zichzelf.....	124
Deel V — Het selectiemechanisme.....	126
Deel VI — De versnelling.....	128
Deel VII — Het uitzicht van buiten.....	129

Proloog

Ik wil u meteen geruststellen, of waarschuwen, het hangt er maar van af wat voor mens ge zijt: dit is geen boek dat de mens komt veroordelen. Er bestaan al genoeg boeken die u vertellen dat wij hebzuchtig zijn, kortzichtig, een plaag op de planeet, en dat als we ons maar wat beter zouden gedragen alles nog in orde zou komen. Dit is daar het tegendeel van. Ik vind de mens, alles bij elkaar, een verbluffend wezen, en ik meen dat oprecht. Ik heb een diep en bijna onhandig ontzag voor wat wij gebouwd hebben, voor de zachtheid waarmee we soms voor elkaar zorgen, voor het feit alleen al dat een dier ooit zo slim is geworden dat het zich kan afvragen waar het vandaan komt. Houd dat in gedachten, want het is belangrijk. Wat hierna komt is donker, maar het komt niet uit minachting. Het komt, als ge het wilt geloven, uit een soort liefde.

Wat ik in dit boek wil bekijken is een patroon. Niet een menselijke ondeugd, niet een fout die we hadden kunnen vermijden als we maar opgelet hadden, maar iets veel ouder en veel kalmer dan dat. Iets wat al draaide lang voor er mensen waren om het te zien, in moerassen en oceanen en in wezens zonder ogen en zonder gedachten. Iets wat zich, voor zover ik kan nagaan, telkens opnieuw voltrekt, met of zonder kwade wil, met of zonder bewustzijn, overal waar iets ergens te goed in wordt. Ik ga proberen u dat patroon te tonen zoals ik het zelf heb leren zien: traag, van onderaf, beginnend zo ver mogelijk van onszelf, zodat ge het herkent vóór ge het op uzelf hoeft toe te passen.

Ik ga u onderweg niets te snel verklappen. Dat is geen koketterie, het is de enige eerlijke manier waarop ik het ken te brengen. Sommige dingen geloof je niet als iemand ze je vooraf in één zin probeert te verkopen; je moet ze zelf zien aankomen. Dus we beginnen klein. We beginnen bij een boom die omvalt in een moeras, driehonderd miljoen jaar geleden, met niemand in de buurt om het te horen. En van daaruit zien we wel waar we belanden.

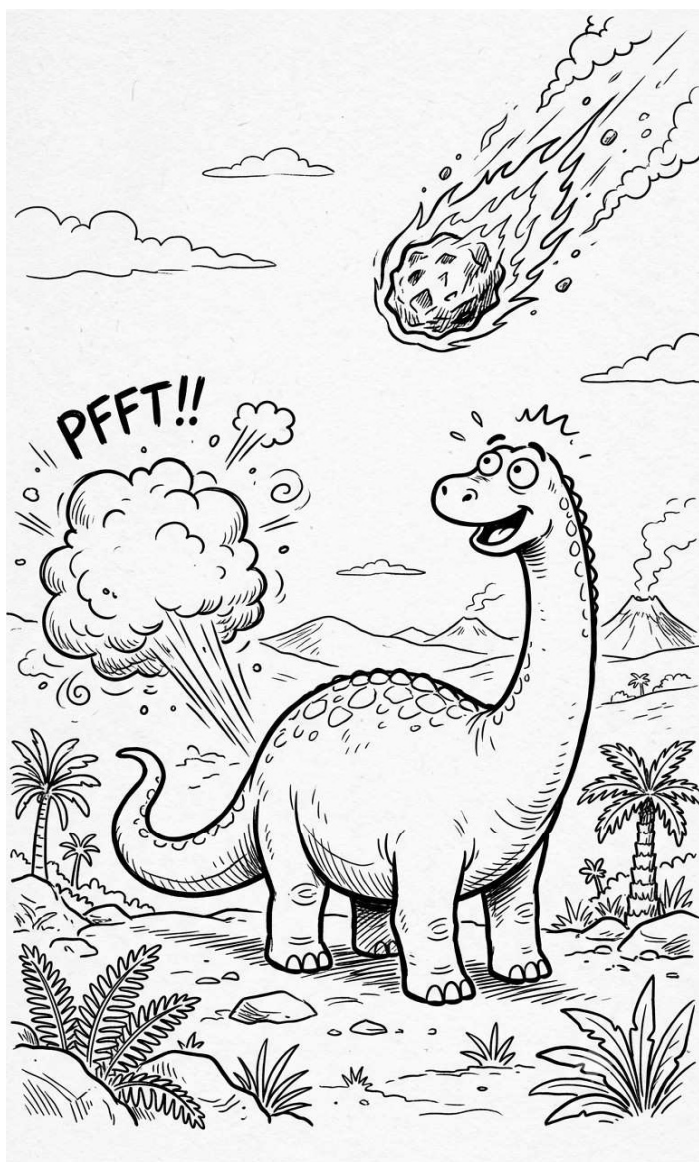
Een laatste woord vooraf, over de toon. Het materiaal is grimmig, en ik ga het niet mooier maken dan het is, maar ik weiger ook om te vervallen in wanhoop, want wanhoop is lui en bovendien niet eerlijker dan valse hoop. Ik probeer ergens daartussen te blijven staan: helder, nuchter, en waar het kan met een droge glimlach, zoals ge dat doet wanneer ge laat op de avond met iemand over de allermoeilijkste dingen praat en op een vreemde manier toch opgelucht naar huis gaat. Niet omdat er een oplossing op tafel lag. Wel omdat er eindelijk eerlijk gekeken werd.

Ergens halverwege het schrijven stootte ik op Yuval Noah Harari's *Sapiens* en Ronald Wrights *A Short History of Progress*, en ontdekte dat ik terrein bewerkte dat al eerder was aangeraakt. Harari's mythe als cement van samenwerking. Wrights "vooruitgangsal", een strategie die zo succesvol wordt dat ze de voorwaarden van haar eigen mislukking schept: dat raakt structureel aan wat dit boek probeert te doen. Ik zeg dit niet als disclaimer maar als eerlijkheid. Ik ben niet bij hun werk vandaan gestart; de gelijkenis ontdekte ik pas nadat de kern al geschreven was, via de primaire bronnen die achterin staan. Maar een goed belezen lezer ziet de overlap vroeg, en liever benoem ik die zelf dan ze aan u over te laten. Bij de bronnen achterin staat meer.

En dan nog over de toon. Ik schreef dat dit geen boek is dat de mens komt veroordelen, geen schuldigen of meesterbrein, alleen het mechanisme. Voor de eerste helft klopt dat exact. Maar in het tweede deel, als het patroon zijn weg gevonden heeft tot in de machtsstructuren van onze eigen tijd, verschuift er iets. Ik benoem er dan ook de mensen in, met naam en gedrag, en dat is een andere toon dan een biologisch patroon beschrijven. Die verschuiving heb ik bewust laten staan. Ze komt niet uit wrok, en ze staat niet haaks op wat ik hiervoor schreef. Ze komt uit het idee dat wie een mechanisme begrijpt, het ook kan kiezen niet te volgen.

Kom. De boom valt.

Deel I — Het patroon vóór ons

Hoofdstuk 1 — De vallende boom

Er valt een boom om, ergens in een moeras, en niemand die het hoort. Dat is geen filosofisch raadsel deze keer, geen strikvraag voor aan de toog. Het is gewoon wat er gebeurt. Een boom van veertig of zelfs vijftig meter, een ding zo dik dat ge het met twee armen niet kunt omhelsen, kantelt traag uit het lood en zakt in het zwarte water van een laaglandmoeras. Dat moeras strekt zich uit zover als er toen iets was om het te zien. En er was niets om het te zien, dus het strekte zich zelfs nóg verder uit. We spreken driehonderd miljoen jaar geleden. Ik was er zelf niet bij, dus ik kan er een paar miljoen jaar naast zitten, maar dat zal op die schaal het verschil hier niet gaan maken.

Het is geen boom zoals ge u een boom voorstelt. Geen eik, geen beuk, niets met een kruin waar ge onder kunt gaan zitten. Het heet *Lepidodendron*, een schubbenboom. Mocht ge er een tegenkomen, en ge zoudt het niet want ge waart er niet, maar stel dat ge er waart en een zou tegenkomen... Dan dacht ge eerder aan een gigantische, rechtopstaande aspergestengel met de huid van een reptiel, dan aan iets uit een bos. De stam is bedekt met een ruitvormig patroon van littekens, daar waar de bladeren ooit zaten, en hij loopt naar boven toe niet uit in takken maar in een soort vorkende stengels met aan het uiteinde de kegels waarmee hij zich voortplant. Lang staat hij er niet, in de tijd van een mensenleven gerekend: een jaar of vijftien misschien. En dan gaat hij over de kop, en daar valt hij, en daar ligt hij.

En nu komt het. Het is zo banaal dat ge er bijna overheen leest. Er gebeurt niets met hem. Hij rot niet of niks. Hij ligt daar gewoon.

Want het rotten, dat moet nog uitgevonden worden. Het uiteenvallen, het terugkeren tot de grond, het hele goedbedoelde recyclageprogramma dat wij later "de natuur" zijn gaan noemen alsof het altijd zo geweest is, dat bestaat nog niet. De boom heeft net iets nieuws onder de knie gekregen,

een truc, een chemische uitvinding die we lignine noemen. Dat is het spul dat houtige planten stevig maakt, dat hen rechtop houdt, dat hen toelaat de hoogte in te schieten en het licht af te pakken van alles wat lager blijft. Lignine is waarom een boom een boom kan zijn en geen mos. Het is, in alle opzichten, een doorslaand succes. De planten die het bezitten groeien hoger, vangen meer zon, verslaan hun burens, en bedekken in een geologische oogwenk hele continenten met wouden zo dicht dat het op de bodem permanent schemering is.

En dan is er een probleem. Al is het op dat moment niet echt een probleem, want ergens een probleem van maken was toen nog niet uitgevonden. Niets ter wereld kan lignine verteren. De bacteriën kunnen het niet. De schimmels kunnen het niet, of beter: de schimmels die het ooit zullen kunnen, bestaan nog niet. Die moeten zich nog ontwikkelen, en dat zal nog tientallen miljoenen jaren duren. Zolang dat niet gebeurd is, is een omgevallen ligninerijke boom geen voedsel, geen compost, geen begin van een volgende cyclus. Het is gewoon een dood ding dat blijft liggen. Hij zakt in het zuurstofloze slib, raakt bedolven onder de volgende, en die onder de volgende, en zo stapelt het zich op, laag na laag na laag, miljoenen jaren lang, een heel tijdperk lang. Een onafzienbaar kerkhof van planten die te goed waren in wat ze deden en te vroeg om gerecycleerd te worden.

Wat zich daar ophoopt heeft een naam die ge misschien kent. Het is steenkool. Het is de Carboon. Het woord betekent letterlijk "de koolperiode"; poëzie was toen nog niet uitgevonden... Wat daar in die moerassen wegzakt, jaar na jaar, eeuw na eeuw, is de gevangen koolstof van een atmosfeer. De bomen halen koolstofdioxide uit de lucht, zoals planten dat nog steeds doen, en bouwen er hun lijf mee. Wordt dat lijf niet meer afgebroken maar verdwijnt het onder de grond, dan verdwijnt die koolstof mee. Voorgoed, zo lijkt het. Het CO₂-gehalte in de lucht zakt. De zuurstof, het afval van de fotosynthese dat niemand terug opademt, stijgt. Tot een derde

van de atmosfeer, hoger dan ze ooit voor of na dit tijdperk geweest is. Hoog genoeg dat insecten konden uitgroeien tot formaten waar ge nachtmerries van krijgt, libellen met de spanwijdte van een gier. En de aarde, die door al dat weggestopte broeikasgas haar dekentje kwijtraakt, koelt af. Er komt een ijstijd. Een ijstijd die de bomen, op hun eigen volstrekt onbewuste manier, gedeeltelijk zelf veroorzaakt hebben.

Daar wil ik even bij blijven staan, omdat het de kern is en omdat ik de rest van dit boek erop ga bouwen. De bomen hebben niets besloten. Er was geen vergadering. Geen enkele *Lepidodendron* heeft ooit gedacht: laat ons de planeet afkoelen, laat ons de lucht veranderen, laat ons een nieuw tijdperk inluiden. Ze deden gewoon waar ze goed in waren, hoog groeien, licht pakken, zich voortplanten, en ze deden het zo goed, zo grondig, zo overdonderend succesvol, dat ze tegelijkertijd de samenstelling van de atmosfeer omgooiden en het klimaat van hun eigen wereld onderuit haalden. Het succes was de oorzaak. Niet het falen, niet de pech, niet een meteoriet die uit de lucht kwam vallen om alles te verpesten. Het succes zelf, de eigenschap die hen tot winnaars maakte, was tegelijk de eigenschap die de boel omver duwde. Dat is geen ongeluk in de marge van het verhaal. Dat is het verhaal. En het bewijs van dit hele verhaal...

Dat verbranden wij.

Op dit moment, terwijl ge dit leest, gaat er ergens op de wereld een stuk van die boom een oven in. Een stuk van dat moeras van driehonderd miljoen jaar terug, dat zich in zestig miljoen jaar laag na laag heeft opgebouwd tot de steenkoollagen waar de hele industriële revolutie op gedraaid heeft en grotendeels nog steeds draait. Wij halen het naar boven en steken het in de fik. En in dat vuur komt de koolstof vrij die toen uit de lucht verdween. Wij doen, met andere woorden, in een paar eeuwen exact het omgekeerde van wat die bomen in tientallen miljoenen jaren deden. Zij haalden de koolstof eruit en stopten

ze weg. Wij halen ze terug en gooien ze erin. Wat hen zestig miljoen jaar kostte om op te bouwen, doen wij in een jaar of tweehonderd weer ongedaan. De verhouding is ongeveer één op driehonderdduizend. Ik heb even op dat getal moeten kauwen, want het is van die abstracties waar ge mee kunt goochelen zonder iets te voelen. Maar het komt hierop neer: Als ge de hele opbouwperiode van die steenkool zoudt uitrekken over één kalenderjaar, van nieuwjaar tot oudjaar, dan zijn wij ze aan het verbranden in de laatste honderd seconden voor middernacht. Na zo'n tweehonderd jaar ijverige arbeid hebben we het overgrote deel van dat zorgvuldig begraven bewijsmateriaal de lucht in gestookt. Nog efkes doorbijten en we zijn klaar met die klus.

Ge moogt dit gerust een beetje aanstootgevend vinden, dat fragment. Sommigen vinden zulke gedachten te onbehaaglijk om een plaats te geven, en ik begrijp dat, ik voel het zelf ook, het is geen prettige spiegel. Maar wie zich eraan ergert mag intussen rustig blijven ademen. Er zit voorlopig nog genoeg van die oeroude zuurstof in de lucht. Al is dat dan weer een ander verhaal, voor een ander hoofdstuk.

Wat ik hier niet ga doen, is u uitleggen wat dit betekent. Niet nu. Ik ga geen patroon benoemen, geen les trekken, geen vinger heffen. Ik wou alleen dat ge dit beeld even zoudt laten bezinken, het beeld dat ik aan het begin nog niet durfde te benoemen omdat ge me dan misschien al zoudt afgehaakt hebben. Dat een soort ten onder kan gaan, of haar wereld kan kantelen, niet ondanks maar dankzij datgene waar ze het allerbest in is. Een boom die zo goed groeit dat hij de lucht verandert. Hout zo onverwoestbaar dat het de planeet afkoelt. Een uitvinding zo geslaagd dat ze een tijdperk afsluit.

Hij ligt er nog steeds, die ene boom, ergens diep onder een land dat toen nog niet bestond, in het donker, onder gewicht, in stilte. Hij heeft driehonderd miljoen jaar gewacht. Hij wist niet waarop. En wij weten exact wat we ermee doen. We hebben de getallen, we hebben de grafieken, we hebben de boom zelfs

een naam gegeven. En we doen het toch. Dat is, als ge het mij vraagt, het enige werkelijk nieuwe aan ons verhaal. Niet dat we het patroon volgen. Wel dat we het kunnen zien.